

NAUÐSYNLEG STOFNUN

Jarðfræðirannsókn Íslands

Eftir dr. Helga Pjeturss

LESBÓK MORGUNBLAÐSINS

1946

Þörfin á auknum jarðfræðirannsóknunum hjer á landi er býsna mikil, og þó að ekki væri nema til þess að hin fyrirhugaða mikla Íslandslýsing, geti í því efni orðið nokkru nær því sem þarf að vera, en án slíkra rannsóknna mundi verða. Það þarf að koma hjer upp stofnun til að annast jarðfræðirannsókn landsins, líkt og löngu hefir verið gert í öðrum menningarlöndum. Á Norðurlöndum voru þar Svíar fyrstir til, einsog búast mátti við, og heitir sú stofnun Sveriges geologiska Undersökning (S. G. U.), en tilsvarendi stofnanir í Danmörku og Noregi hafa þó lengi til verið (D. G. U. og N. G. U.). Og sama er vitanlega um Finnland að segja, en ekki man jeg hið finska nafn á þeirri stofnun.

Árangurinn af starfi slíkrar stofnunar hjer á landi, gæti orðið glæsilegur, því að rannsóknarefni er hjer mikið og merkilegt, og nú er hjer til álitlegur hópur náttúrufræðinga, sem þegar hafa sýnt, að mikils má af þeim vænta. Vil jeg þar fyrst nefna Jóhannes Áskelsson, sem af sannkölluðum hetjudugnaði hefir unnið að rannsókn landsins, nokkur undanfarin ár, og með furðulegum árangri, þegar þess er gætt, hve mikið kenslustarf hann hefir haft á hendi. Virðist sjálf sagt að Jóhannes yrði formaður þessarar stofnunar. Aðrir menn sem virðast sjálfsagðir til að vinna við stofnunina, eingöngu eða að mestu leyti, eru mag. se. Guðmundur Kjartansson og dr. Sigurður Þórarinnsson, sem yngri menn eru en Jóh. Áskelsson, en hafa þegar sýnt það báðir, að þeir eru mjög hæfir og áhugamiklir jarðfræðingar. Fjórði maðurinn, sem þyrfti að hafa fasta stöðu við Jarð-

fræðirannsókn Íslands, er Tómas Tryggvason, er jeg hygg að ekki hafi lokið prófi ennþá, en nokkrar ritgerðir eru þó til eftir hann, sem sýna að þar er gott vísindamannusefni; og hann hefir með handleiðslu hins kunna jarðfræðings dr. H. Backlunds í Uppsölum, sjerstaklega lagt fyrir sig bergfræði (Petrografi); en á slíkum manni er oss mikil þörf við jarðfræðirannsókn landsins.

Þá eru enn nokkrir menn, sem telja verður mjög líklegt, að mundu vilja vinna að einhverju leyti í sambandi við stofnunina, þó að þeir gætu ekki stundað rannsóknirnar nema í hjáverkum. Vil jeg þar fyrstan nefna Pálma rektor Hannesson, sem menn mundu ekki vilja missa frá skólanum, og þá þennan eftirtektarverða jarðfræðing í bændaröð og jarðvegsfræðing, Jakob Línal á Lækjamóti. Þá eru enn mag. Steinþór Sigurðsson og Jón Eyþórsson veðurfræðingur, sem hafa nú síðast birt eftirtektarverða ritgerð um rannsóknir sínar á Kötlu-gjá og Mýrdalsjökli. Einn sá maður sem áhuga hefir sýnt á jarðfræðirannsókn Íslands er próf. dr. Trausti Einarsson. Nokkrar fallegar nýar athuganir varðandi jarðfræði landsins hefir Þorkell Þorkelsson gert, fyrrum veðurstofustjóri, og ef til vill gæti stofnunin notið hans að einhverju leyti, þó að kominn sje á efri ár. Ritgerð Geirs Gígju um Kleifarvatn kemur mjer til að óska þess, að þessi merki náttúrufræðingur gæti starfað eitt-hvað í sambandi við hina nauðsynlegu jarðfræðistofnun, þó að annað sje aðalstarf hans. Að endingu virðist

mjer ástæða til að nefna Stein Emils-son í þessu sambandi, sem fyrir löngu hefir sýnt að hann er glöggskygn jarðfræðingur, en of ókunnugt er mjer um hagi hans síðari árin, til þess að geta sagt, hvort nokkrar horfur eru á, að hann mundi geta starfað nokkuð í sambandi við þessa jarðfræðistofnun, sem svo nauðsynlegt er að komið verði upp.

II.

Betur kynni að vera en ekki, að minnast, þó að ekki sje nema lauslega, á sumt það rannsóknarefni sem mundi liggja fyrir þeirri stofnun, sem hlyti heitið „Jarðfræðirannsókn Íslands“. Er þá fyrst að nefna jurtasteingjörfingana í millilögum elstu hluta hinnar íslensku blágrýtismyndunar. Hefir enginn íslenskur jarðfræðingur áður haft þá þekkingu til að bera, sem við þær rannsóknir er nauðsynleg, nema á mjög lágu stigi. En nú hefir Jóh. Áskelsson búið sig vel undir slíka rannsókn, með dvöl sinni í Glasgow veturinn '44—5, þar sem hann naut tilsagnar ágættra kennara í jurtasteingjörfingafræði. Þá er Tjörnes, þar sem enn er mikið ógert, þrátt fyrir hinar aðdæmlegu rannsóknir prófessors Guðmundar Bárðarsonar, á skeljalögumum í Hallbjarnarstaðakambi. Var það mikill skaði, að þessum framúrskarandi náttúrufræðingi skyldi ekki endast aldur til að halda áfram þeim rannsóknum, sem hann hafði meiri þekkingu til að framkvæma, en nokkur af oss hinum, og svo ágætlega voru hafnar af hans hálfu. En nokkra nauðsynlega byrj-

un hafði jeg gert, með því að sýna fram á, að lög þessi eru ekki þunn skán utan í fjallendi því sem nær hæst í Búrfelli, — sem er 724 m. á hæð, og rúst af eldfjalli, sem gosið hefir á milli ísalda — heldur er jarðmyndun þessi geisþykk, 4—500 m., og liggur innundir fjallendið austan til á nesinu. Var þar um mjög óvæntar nýjar athuganir að ræða.

Þá er enn stórmikils og áriðandi fróðleiks að vænta af nánari rannsókn á þessum jarðmyndunum jökulaldanna og jarðsögukaflanna þeirra á milli, sem jarðfræðingum hafði verið gersamlega ókunnugt um hjer á landi, framundir aldamót.

Ög svo er loks sem nánust rannsókn á öllu því sem að eldgosum lýtur mjög áriðandi. Síðustu 2—300000 árin, eða svo hafa jarðöflin sjerstaklega verið að vinna að því að gera upp landið, suðvesturávið. Hefir sú smíð gengið mjög með hriðum, en eldöflin hvílst á milli. Virðist hafa verið nokkurt hlje á, um það bil er Ísland byggðist, og fyrstu aldirnar eftir landnámið. Hekla gýs t. d. ekki fyr en 1104, en einkum frá því um 1300 fer eldurinn í undirdjúpunum að sækja á aftur. Stórkostlegasta gosið frá því er land byggðist, er þó ekki fyr en 1783. Virðist mjer nokkur ástæða til að ætla, að á þeim slóðum, hinu mjög svo sundursprungna svæði suðvestur af Vatnajökli, sje enn illra tíðinda aðvænta, og jafnvel ennþá stórkostlegri gosa en Skaftáreldarnir voru. Væri það mjög mikilvert, ef auðið yrði að koma jarðfræðiþekkingu í það horf, að slík gos mætti segja fyrir, og það

helst eigi allsköminu áður en þau yrðu. Hugsanlegar eru líka þær framfarir í þekkingu, að draga mætti úr slíkum gosum, eða seinka þeim. Víst er a. m. k. um það, að stjórn mannkynsins á náttúruöflum hnattarins, þarf að verða svo mikil, að slíkar framkvæmdir gæti orðið. Og þegar vjer ihugum, hve mikil framför hefir orðið í stjórn mannkynsins á náttúruöflunum, síðan á steinöld, verður augljóst, að mikils má vænta af framtíðinni í þessum efnum, og þó einkum þegar þess er gætt, að mannkynið er ekki til fulls komið á framfaraleið ennþá, en hinsvegar, frá sjónarmiði jarðfræðings, auðsætt, að slík aldaskifti gætu orðið, sem til þess þarf, og jafnvel átt upptök sín á þessu landi, hjá þeirri þjóð sem í svo mikilli hættu er, ef þau aldaskifti tækjust ekki.

26. maí.

Helgi Pjeturss.